

УДК 069.015:027.7:378.4«21»

С.В. МУРАВЬСКА

**Від досліджень і навчання до піару:  
зміна місії університетського музею в ХХІ ст.**

У статті автор окреслює основні етапи розвитку університетського музейництва як явища, характеризуючи функції, притаманні кожному із них. Окрема увага приділена місії університетських музеїв бути вітриною наукових і культурних досягнень вищих навчальних закладів, дверима, через які налагоджуються контакти із громадськістю.

**Ключові слова:** університетський музей, дослідження, навчання, місія, вітрина.

Сучасна епоха переживає складну взаємодію глобальних і локальних тенденцій, які проявляються в усіх сферах, у т.ч. і у сфері культури. Все зростаючу роль у сучасному суспільстві набуває візуалізація способів сприйняття інформації, пов'язана передусім із бурхливим розвитком електронних масових комунікацій, що істотно впливає на різні ділянки життя людини та суспільства. За таких обставин музейна діяльність набуває все більшого соціокультурного значення: зростає роль музеїв у збереженні й інтерпретації культурної спадщини, у складних процесах соціальної адаптації та культурної ідентифікації, в освітньому процесі, в організації дозвілля. Свою нішу в цьому процесі займають музеї, які знаходяться у структурі закладів вищої освіти (ЗВО) (далі – музеї ЗВО, університетські музеї, у-музеї; хоча мова може йти про музеї коледжів, інститутів, академій, консерваторій тощо).

На нашу думку, напрацювання англомовної наукової спільноти в напрямку розробки питання про сутність і потенціал університетського музею є більш вагомими. Це, передусім, дослідження Марти Лоуренсо, Пітера Тірелла, Стівена де Клерка, Ендрю Сімпсона – активних учасників UMAC ICOM (секції Всесвітньої ради музеїв, яка займається проблемами університетських музеїв та колекцій) [11–14; 17; 19–23]. На теренах країн пострадянського простору дане наукове питання піднімалося більш-менш комплексно в дисертації Майї Бурликіної, але акцент у роботі ставився передусім на історії у-музеїв дореволюційної Росії [2]. Хоча огляди, присвячені аналізу діяльності конкретних університетських музеїв, періодично з'являлися у фаховій російсько- й україномовній музейній літературі та матеріалах конференцій і неминуче розглядали завдання та місію таких музеїв, однак робилося це поверхово [1; 3; 4; 6; 7].

Історія університетського музейництва розвивалася паралельно зі становленням вищих навчальних закладів. Проте їхнє знаходження у структурі та (в абсолютній більшості випадків) у підпорядкуванні та фінансовій залежності від ЗВО зумовило коливання цих унікальних скарбниць наукової та мистецької думки між світом «університету» та «музею», що в результаті негативно позначилося й продовжує це робити на їхній діяльності [13, р. 156].

Зрештою, і вищі навчальні заклади, і музеї можуть простежити своє походження від загального предка. Однак, із часом їхні шляхи розійшлися, шукаючи свої специфічні ніші, але в багатьох аспектах їхня еволюція була паралельною та формувалася аналогічними силами. Етимологічно слово «музей» походить від «Мусейон», тобто храм муз. Вважається, що цей термін виник у Александрії в IV ст. до н.е. До цього храму належали різні колекції, а також зоопарк, бібліотека й обсерваторія. Таким чином, «Мусейон» був місцем, де певна група вчених проводили дослідження і майже не взаємодіяла з місцевим населенням [16, s. 78].

Існує багато паралелей між історією університету й історією музею як явища. Із розвитком об'єктно-орієнтованого викладання та наукових досліджень наприкінці XVI ст. університети в усьому світі приступили до створення музеїв і колекцій. У концепції Вільгельма фон Гумбольдта, яка лягла в основу організації типу вищої освіти за німецьким зразком, місія «дослідницького університету» могла бути реалізована тільки при наявності музеїв і колекцій, ці два елементи єдиного ланцюга функціонували нероздільно. Це були, за класифікацією португальської дослідниці М. Лоуренсо, «університетські музеї першого покоління», які переживали свій золотий вік із 1850 до 1950 р. Їхніми основними завданнями було навчання, дослідження та публічний показ результатів діяльності (на нашу думку, в українських реаліях третю функцію більш доцільно класифікувати як культурно-просвітницьку) – такий собі кит, на головах якого трималося музейництво в структурі вищих навчальних закладів упродовж тривалого часу, і є аксіомою до сьогодні [9, s. 23; 14, s. 20].

Традиційно підставою для формування колекції було заснування нової академічної дисципліни або факультету; колекція могла бути, наприклад, інструментами й обладнанням, які перебували у розпорядженні лектора; існували дослідницькі колекції для організації досліджень, навчальні колекції для навчання студентів, а також експериментальні інструменти, розроблені для досліджень [18].

Новий виток розвитку феномену університетського музейництва відбувся в 20–50-х роках XX ст. Частина навчальних і дослідницьких колекцій утратила своє первісне значення і в результаті історичного накопичення з метою захисту та збереження стала свідком становлення наукової думки – водночас не без можливості повернення до попереднього активного життя. В деяких країнах університетські музеї «другого покоління» в кінцевому рахунку стали національними музеями (Музей Бурґаве в Лейдені (1929)) [11, s. 23]. Головною місією таких музеїв став публічний показ, виставкова діяльність з метою ознайомлення передусім університетської спільноти з досягненнями минулого.

Однак, музеї «другого покоління» мають низку підводних каменів у діяльності. Адже доки колекція виконує завдання, з метою якого створювала-

ся, вона зазвичай визнається і підтримується адміністрацією університету в якості допоміжного засобу для викладання та досліджень. Як тільки ця мета перестає з тих чи інших причин утілюватися у життя, саме існування збірки опиняється під загрозою. І очевидним є факт, що далеко не всі навчальні та дослідницькі колекції продовжили своє життя в якості фондів «музеїв другого покоління», низка просто була втрачена. В цьому полягає одна із принципових відмінностей пам'яток університетських і традиційних музеїв – неофіційність юридичного статусу перших, якщо тільки їм не вдалося узаконити своє існування заздалегідь.

Принагідно варто зауважити, що у середовищі музеїв «другого покоління» дослідницька робота вже не була орієнтиром у діяльності. Порівняно із попереднім періодом, ніколи більше вказана місія не була завданням не те що першої, а й навіть другої черги. Причини зниження використання для дослідження природничих колекцій, які займають великий сегмент дослідницьких збірок є суперечливими. Серед них варто виділити наступні:

а) їхнє зберігання вимагає значного простору, який в умовах економної політики адміністрації використовувався в якості аудиторного фонду, натомість колекції часто розпорозувалися, розміщувалися десь у глушині;

б) підтримка великих за обсягом збірок вимагає чималих коштів;

в) активний розвиток мікробіології, екології й інших наук змінив алгоритм проведення дослідів – часто із залученням новітніх інформаційних технологій;

г) недобори студентів на відповідні факультети (палеонтології, мінералогії, геології) зумовили зміну їх структури, кафедри перепідпорядковувалися, дисципліни, при викладанні яких найбільш активно використовувалися колекції, із основних перетворилися на вибіркові, а музеї та колекції занепали;

д) в окремих випадках люди, які займалися музеєм, пішли на пенсію або звільнилися, відповідної заміни не знайшли [13; р. 126–127].

Якщо брати «український» контекст такого стану речей, то серед вищевказаних причин, перелік яких не є вичерпним, не останнє місце займає обставина, пов'язана із радикальною зміною юридичного статусу університетських музеїв на наших теренах – останні з обов'язкових підрозділів з відповідним державним забезпеченням у дореволюційні часи після трансформацій 50–60-х років ХХ ст. перетворилися переважно в агітаційно-ідеологічні установи, які функціонували на громадських засадах [5].

І хоча станом на сьогодні в окремих у-музеях – як України, так і за кордоном – дослідницька робота поставлена на дуже високому рівні, їхнє число не може зрівнятися із кількістю музеїв, які вважають цей аспект своєї діяльності другорядним.

Нідерландський дослідник Стівен де Клерк указує, що феномен музею вищого навчального закладу черговий раз зазнав змін у 80-х роках ХХ ст., коли на тлі активізації боротьби за абітурієнтів адміністрація університетів почала використовувати всю можливу і неможливу артилерію – і музеї ЗВО в цьому переліку опинилися не на останньому місці. Так з'явилося поняття музеїв «третього покоління», які утворилися шляхом переходу музею або просто університетських колекцій під контроль певного підрозділу навчального закладу, одним із завдань якого було визначено промоцію навчального закладу. Такі музеї стали «вітринами» своїх навчальних закладів і отримали більш сильні зобов'язання перед університетською спільнотою [11, s. 26].

Функція «вітрини» ЗВО як одне із завдань музею є молодим пагоном, який відщепився від гілки культурно-просвітницької місії у-музеїв, притаманної різною мірою всім «поколінням» музеїв. Ймовірно, вперше цей термін вигадав американський дослідник С. Борхегей, який уже в 1956 р. писав, що «гарно організовані спеціалізовані дослідження, які базувалися на колекціях університетського музею, можуть служити дуже важливим цвяхом програми, щоб привернути <...> студентів до університету» [9, p. 310; 13, p. 90].

XXI ст. ставить нові вимоги до музею як структурного підрозділу в структурі вищого навчального закладу. Криза, яку переживає вища освіта в умовах постійної конкуренції за студента і урізання бюджету – каталізатор цього явища. Від музеїв вимагають бути не просто «вітриною», яка презентує досягнення університету, а виступати ланцюгом зв'язку між ним та громадськістю, тобто якщо в першому випадку мова йшла про представлення інформації без особливого зацікавлення реакцією на неї, то в другому – налагодження активного діалогу [18, s. 80].

Музеї закладів вищої освіти мають низку переваг для того, щоб бути тією яскравою брамою, яка зацікавить пересічних перехожих і змусить їх зазирнути в університетське середовище. По-перше, вони відображають культурну спадщину та минуле навчального закладу і є об'єктом його престижу. Як вказував американський музеолог Пітер Тірелл «Визначні університети мають визначні музеї!» [21, p. 20]. По-друге, музеї ЗВО відіграють важливу роль у побудові ідентичності університету: формуванні та підтримці традицій організації досліджень і навчання, популяризації відомостей про відомих випускників, збереженні традицій посвяти у студенти, вручення дипломів, організації мистецьких свят тощо. По-третє, використання потенціалу університетського музею в заходах поза середовищем навчального закладу дає можливість промоції його унікальної історії та цінностей на тлі подій, які відбуваються у культурному житті міста, області та країни в цілому, презентувавши таким чином ЗВО перед громадськістю. По-четверте, певна кількість університетів (в Європі – більшою мірою порівняно з українським кон-

текстом) знаходяться в старовинних будівлях, архітектурних пам'ятках, тим самим виступаючи в якості орієнтирів, які привертають увагу відвідувачів у цілому і туристів зокрема [16, s. 81].

По-п'яте, що за значимістю для вищих навчальних закладів може бути віднесене і на перше місце, саме музей навчального закладу формує продукт, який у межах профорієнтаційної роботи може безкоштовно пропонуватися абітурієнтам. Музеї часто є місцем, де школяр уперше налагоджує зв'язки із університетської середовищем, потрапляє у світ, досі для нього закритий, і екскурсія експозиціями – далеко не єдиний шлях туди. Якщо абстрагуватися від потенційних студентів, музеї вищих навчальних закладів – це відкриті двері для колективного доступу до інституції з особливою атмосферою, способ розвіяти міфи приймаючої установи для громадськості, у представників якої часто нема іншої можливості навести контакти з університетом [19, s. 88].

Деякі автори, аналізуючи передусім власний досвід, пропонують виокремити більш спеціалізовані функції для певних університетських музеїв, як-от покращення екологічної ситуації, підвищення екологічної самосвідомості, і навіть засіб терапії психічного здоров'я [8; 22].

Одночасно реалізація згаданих почесних завдань, які стоять перед музеєм при ЗВО, вимагають від нього організації діяльності теж унікальним чином. Серед низки функцій особлива увага повинна бути приділена збереженню нематеріальної спадщини – фіксації подій академічного і студентського життя, міжфакультетських взаємин, символіки одягу тощо. Скрупульозне ведення літопису університету є дуже важливим чинником, оскільки саме такий хронограф на перспективу може стати незамінним джерелом з історії ЗВО, звідки черпати відомості будуть і дослідники, і студенти, і організатори культурного дозвілля студентів.

Для студентів і персоналу університету музеї також може дати низку можливостей для організації наукових досліджень, викладання та навчання. Передусім відвідання такого музею – одна з найбільших можливостей для студентів споглядати реальні об'єкти замість цифрових зображень або веб-курсів.

Ніхто не сумнівається в цінності університетської бібліотеки в якості інформаційного ресурсу. Тим не менш, багато людей не можуть зрозуміти, що об'єкти в університетському музеї містять інформацію, яка може бути використана в різних дисциплінах. Щоб вижити, необхідно, щоб університетські музеї сприйняли як ресурси не тільки для однієї галузі знань. У них є достатньо потенціалу, щоб діяти як каталізатори у формуванні нового знання зі старого.

Саме на університетські музеї покладається місія прищепити студентам повагу до традицій *alma mater*, виплекати в них почуття зв'язку з університетською спільнотою. Зрозуміло, що над закріпленням цього відчуття потріб-

на робота не тільки працівників музею, однак саме його діяльність є одним із визначальних чинників. Досить далекоглядно чинять ті ректори, які включають дисципліну, присвячену історії ЗВО або принаймні кілька годин в курсі вивчення історії для студентів першого курсу. Таким чином останні не просто ознайомлюються з інформацією, яку подає екскурсовод, а прикладають зусилля для того, щоб її запам'ятати, отримати певну оцінку, однак передусім осмислити та пропустити через себе.

Музеї навчальних закладів мають можливість зробити науку більш цікавою. В умовах Болонського процесу до музейної роботи у вищих навчальних закладах можна залучити студентів, які люблять займатися волонтерською роботою – ще й отримати бали від такої «музейної» діяльності. Спектр може бути найрізноманітніший – від розробки нових тематичних екскурсій для студентів-істориків, складання матриці SWOT-аналізу для майбутніх маркетингологів, створення і просування сайту музею для веб-дизайнерів і програмістів. В даному випадку мова може йти тільки про бажання викладача відповідної дисципліни піти назустріч інтересам музею та зробити його ближчим для студентів. З іншого боку, університетський «музейон» може бути полігоном для викладання студентам практичних аспектів музеєзнавства, консервації, менеджменту тощо [17, p. 308].

У час, коли всіляко заохочується співробітництво університетів у всіх напрямках (між ними самими, науково-дослідними та художніми інституціями, громадськими організаціями; на національному та міжнародному рівнях) у-музей може бути місцем для реалізації проектів різного плану – від дослідницьких програм, стажувань до виставок художників. Активне життя музею є свідченням передусім активності навчального закладу і його прагнення використовувати весь потенціал у процесі формування професіоналів своєї справи [10, s. 18].

В умовах комерціалізації життя ректори університетів є передусім менеджерами, які намагаються втримати свій корабель на плаву. За кордоном це явище набагато більше поширене, ніж в Україні, однак через зростаючі економічні труднощі заклади вищої освіти прагнуть збалансувати бюджети за рахунок диверсифікації джерел доходів – в т.ч. створенням часто при музеях магазинів, що пропонують сувеніри, продукцію із символікою навчального закладу, публікацією книг, наданням в оренду своїх об'єктів. На думку багатьох ідеологів вищої освіти, ЗВО має стати «підприємницьким» [11, s. 24]. Зрозуміло, що в цьому є зерно істини і здатність, в нашому випадку, музею приносити дохід, частина із якого буде капіталовкладенням у його подальший розвиток, є явищем позитивним.

Однак на тлі коливання університетів між місією «храму науки» і «соціального підприємства» часто відбувається впадання у крайнощі й від музею

починають вимагати діяльності в якості ледве не розважального центру [22, р. 130]. Керівництво вищого навчально закладу має прийняти за аксіому необхідність належного виконання обов'язків для щодо управління власною культурною та науковою спадщиною. Тільки за таких умов університетські музеї зможуть повністю реалізувати потенціал і виконати свою багатоаспектну місію.

Таким чином, університетський музей як соціокультурний феномен покликаний транслювати духовний і культурний досвід спільноти навчального закладу, в своєму розвитку пройшов кілька етапів («покоління»), кожен із яких характеризується зосередженням на виконанні окремої функції. Якщо навчання і дослідження були основними завданнями музеїв «першого покоління», то зібрання «другого покоління» дослідницьку функцію реалізовували вже набагато менше. На рубежі ХХ–ХХІ ст. в міру активізації боротьби за абітурієнтів між вищими навчальними закладами у-музеї стали частиною університетської стратегії з профорієнтаційної роботи і ланцюгом зв'язку із громадськістю.

### Джерела та література

1. Актуальные проблемы вузовских музеев в повышении уровня учебной и воспитательной работы : матер. Всесоюз. конф. / отв. ред. С.Д. Улитин. – Петрозаводск : Изд-во ПППИ, 1990. – 180 с.
2. Бурлыклина М. История музеев высших учебных заведений дореволюционной России (1724–1917) : дисс. ... докт. культурол. наук / М.И. Бурлыклина. – СПб., 2001. – 449 с.
3. Жгутова М. Методологические основания деятельности вузовского музея / М.Е. Жгутова // Ярославский педагогический вестник. – 2011. – № 4. – Т. I (Гуманитарные науки). – С. 290–291.
4. Кожевникова М. Музей и деятельность как средство формирования профессиональных ценностей будущих инженеров / М.Е. Кожевникова // Ярославский педагогический вестник. – 2012. – № 1. – Т. II (Психолого-педагогические науки). – С. 198–203.
5. Муравська С. Правова неврегульованість функціонування музеїв при вищих навчальних закладах / С.В. Муравська // Актуальні питання регіонального музейництва. Теорія і практика : матер. наук.-практ. конф. (м. Бережани Тернопільської обл., 20 вер. 2010 р.). – С. 33–37.
6. Проблеми і перспективи розвитку музеїв вищих навчальних закладів України : матер. 2-го кругл. столу (Київ, 23–24 лист. 2007 р.) / Нац. Тех. ун-т України «КПІ», Держ. політехн. музей, Музей історії КПІ. – К. : [Політехніка], 2007. – 91 с.
7. Університетські музеї: європейський досвід та українська практика : матер. конф. (Київ, 6–7 жовт. 2011 р.) – Ніжин, 2012. – 308 с.
8. Adachi M. «Muse Therapy» a new concept for museums / M. Adachi // *Museologia*. – 2003. – Vol. 3. – P. 117–120.
9. Borhegyi S.F. American university museums / S.F. Borhegyi // *Museums Journal*. – 1956. – Vol. 55. – P. 309–311.
10. Burman L. University museums as a strategic tool: on communicating university values / Burman Lars // *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* : *Opuscula Musealia*; red. S. Waltoś. – Zeszyt 15. – 2006. – S. 17–20.
11. Clercq S.W.G. de, Keeping for the future / Steven W.G. de Clercq // *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* : *Opuscula Musealia*; red. S. Waltoś. – Zeszyt 15. – 2006. – S. 23–30.
12. Clercq S.W.G. de, Lourenco M. A globe is just another tool: understanding the role of objects in university collections / Clercq, S.W.G. de, M. Lourenco // *ICOM Study Series*. – 2003. – Vol. 11. – P. 4–6.

13. *Gilbert A.D.* Evoking humanity: Reflections on the importance of university museums and collections / Alan D. Gilbert // *University Museums and Collections Journal*. – 2009. – Vol. 2. – P. 1–4.
14. *Jonatis A.* The challenge; to convince potential flinders and legislators of the value of research collections in a university museum / Aldona Jonatis // *Museologia*. – Vol. 3. – P. 71–76.
15. *Lourenco M.* Between two worlds: the distinct nature and contemporary significance of university museums and collections in Europe : PhD thesis [Электронный ресурс] / Marta C. Lourenco. – Conservatoire National des Arts et Metiers, Paris, 2005. – Режим доступа: <http://webpages.fc.ul.pt/~mclourenco/chapters/MCL2005.pdf>. – Назва з екрану (16.02.2016).
16. *Lourenco M., Stanbury P.* Tales from university museum / Marta C. Lourenco, Peter Stanbury // *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego : Opuscula Musealia*; red. S. Waltoś. — *Zeszyt 15. – 2006. – S.11–17.*
17. *Managing university museums: education and skills* / Melanie Kelly (ed.); Organisation for economic cooperation and development. – Paris, 2001. – 187 p.
18. *Maret P, de.* Exposing the Ivory Tower / Pierre de Maret // *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego : Opuscula Musealia*; red. S. Waltoś. — *Zeszyt 15. – 2006. – S. 77–83.*
19. *Marstine J.* What a Mess! Claiming a Space for Undergraduate Student Experimentation in the University Museum / Janet Marstine // *Museum Management and Curatorship*. – 2007. – Vol. 22. – Issue 3. – P. 303–315.
20. *Rodeck H.G.* Functions of university and college museums / H.G. Rodeck // *Museum News*. – 1950. – Vol. 27 (15). – P. 7–8.
21. *Simpson A.* Integrating university museums into Museum Studies programs / Andrew Simpson // *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego : Opuscula Musealia*; red. S. Waltoś. — *Zeszyt 15. – 2006. – S. 86–92.*
22. *Simpson A.* University Museums and Formative Experiences in Natural History / Andrew Simpson // *Proceedings of the Third Conference of the International Committee for University Museums and Collections (UMAC)*; P.B. Tirrell(ed.); Sam Noble Oklahoma Museum of Natural History. – Oklahoma : Norman OK, 2005. – P. 103–108.
23. *Tirrel P.* Dealing with change: university museums of natural history in the United States / Peter B. Tirrel // *Museum International*. – 2000. – July-September. – Vol. 52. – Issue 3. – P. 15–20.
24. *Tirrell P.B.* The university museum as a social enterprise / P.B. Tirrel // *Museologia*. – 2002. – Vol. 2. – P. 119–132.
25. *Weber C.* The university museum as a «Theatre of Knowledge» / C. Weber // *ICOM Study Series*. – Vol. 11. – P. 19–21.

***Муравская С.В. От исследований и обучения к пиару: изменение миссии университетского музея в XXI в.***

В статье автор определяет основные этапы развития университетского музейного как явления, характеризуя функции, присущие каждому из них. Отдельное внимание уделено миссии университетских музеев быть витриной научных и культурных достижений вузов, дверью, через которую налаживаются контакты с общественностью.

**Ключевые слова:** университетский музей, исследования, обучение, миссия, витрина.

***Muravska S.V. From research and training to PR: change of the university museum mission in the 21<sup>st</sup> century***

The article outlines the main stages of development of university museums as a phenomenon; their typical functions are defined. Special attention is paid to the university's mission of being museums as the showcase of the scientific and cultural achievements of higher educational establishment, as the door which provides contacts with the public.

**Key words:** university museum, research, training, mission, shop-window.

Подано до друку: 25.03.2016 р.